

CSEKE PÉTER

AZ AMERIKAI MAGYAR ÉLET PARADIGMAVÁLTÁSA

avagy: Ludányi András „disszidens” és „visszidens” élete

A Reménység tavától Csernátonig

■ 1. Cseh Tibor végakarata az volt, hogy hamvai szülőfalujába kerüljenek szülei mellé. Ami meg is történt 2005. május 27-én. Családtagok és cserkészek helyezték urnáját az anyaföldre.

Ludányi András a Reménység tavánál jelentette volt be, hogy hozzálát Cseh Tibor szellemi hagyatékának a feltárásához. Alighogy megkapta a nyomdából az első ötven példányt, útja – egy kis baráti csoport élén, amelynek örvendetesen magam is tagja lehettem – Alsócsernátonba vezetett.¹ Kettős esemény zajlott 2014. július 22-én a Haszmann Pál Múzeumban – örökítette meg a háromszéki napilap –: bemutatták Cseh Tibor *Csernátontól a Reménység taváig* című posztumusz könyvét, és jelképesen felavatták a másfél ezer kötetes Cseh Tibor Emlékkönyvtárat. „A közönség zömét az éppen zajló olvasótábor résztvevői jelentették, de a helybeliek mellett Kézdivásárhelyről is érkeztek érdeklődők.”² Így tudtam meg, hogy az adományozó levéllel hazaküldött 45 dobozt Cseh Tibor özvegye (Cseh Gábor Anna) leltározta, és látta el a felnövekvő nemzedékekhez szóló „használati tanácsokkal”.

Magának a 2014. július 19-én kelt levélnek egyébként is diaszpóratörténeti értéke van.

a) „A második világháború után a szovjet megszállás alatt Magyarországon az elszegényedett, osztályidegenné vált családok eladogatták könyvtárukat, féltve őrzött kincseiket, hogy a nehéz időket valahogy túléljék. A külföldre elmenekült réteg pedig új életet kezdett a semmiből szerte a világon. Magyar könyvesboltok alakultak mindenfelé. Ezek tulajdonosai már kezdetben gyakran jártak haza Magyarországra, összevásárolták a sok eladogatott könyvtárat, és hozták ki külföldre. Az új emigránsoknak ez adta a lehetőséget arra, hogy a meneküléskor otthon hagyott, elvesztett könyvtáruk helyett újat gyűjtögethessenek össze. Ez nálunk is így volt. Mikor Tibor elsején megkapta a fizetését, nem haza sietett velem, hogy háztartási költségeinket rendezni tudjunk, hanem első útja a könyvesboltba vezetett. Ott kellett kiegyenlíteni a havi számlát, meg az újonnan érkezett kincsekből is ki kellett válogatni az érdekesebbeket, értékebbeket. Ezek a magánkönyvtárak adták az anyagot külföldön, a hétvégi magyar iskolai tanításhoz, a cserkészszfoglalkozásokhoz, az ünnepélyek rendezéséhez, a szabadegyetemi előadásokhoz.”³

b) „Az 1513 kötetből álló állomány összetétele egyrészt azt jelzi, hogy tudatos gyűjteményépítés eredménye – állapította meg a hazajuttatott állományt számba vevő Dimény-Haszmann Orsolya múzeumigazgató⁴ –, másrészt, hogy tulajdonosának meglehetősen tág személyes és kulturális köre volt, ezt tanúsítják a számos különböző helyről és szerzőtől érkezett, nagyrészt szoros szellemi és baráti kapcsolatokat tükröző, dedikált kötetek. Az állománynak alapvetően két nagy pillére van: a szépirodalmi műveket, valamint a kultúrtörténeti munkákat sorjázó vonulat...”⁵

c) „Elgondolkoztam még azon is, hogy tulajdonképpen milyen életformában élünk. Úgy gondolom, hogy a mai modern emberre jellemző furcsa, sajátos életformával állunk szemben. A sors tragikus, különös alakulása következtében és a technika, technológia rohamos fejlődése folytán kitárult a nagyvilág előttünk. Ez alkalmat adott arra, hogy népeket, különböző földrészeken élő országokat, kultúrákat ismerhessük meg. Ez a fajta modern ember nyitott szemmel, nyitott elmével, minden új iránt való érdeklődéssel, tanulási vágyással járja a világot. Minden újjal szemben a hogyanra és a miértre keressük a választ. Az új élményen keresztül. Erre oda, hogy az ismeretem már nem hiányzik többé, nem ellenséges, hanem megbecsülendő, értékelni-, csodálnivaló. Ez az új életszemlélet lehet a jövő útja, az emberiség egymással való kapcsolatainak kialakulásában, ahol a népeket nem az egymás iránti gyűlölt világhatalmi törekvések, népek, rasszok, vallások kiirtása, ősi történelmi értékek szétrombolása, állandó háborúzás jellemzi, hanem egymás megbecsülése, az emberi jogok tiszteletben tartása. Ha ilyen megvilágításban látjuk a 20. század nagy tragédiáját, szétszórattatásunk inkább a küldetés oldala. Szétszórattatásunkban inkább a küldetés oldala bontakozik ki. Kidobott a sors a nagyvilágba, hogy követői lehessünk egy kis országnak, rajtunk keresztül ismerjék meg tehetségünket, munkabírásunkat, egyéniségünket, művészetünket, kultúránkat, egyszóval népünket. Ha jól végezzük ezt a feladatot, megbecsülést, dicsőséget is szerezhetnénk népünknek, hazánkunk. Ugyanakkor részesei lehettünk a bolder, békésebb új világ kialakításának is. A nagyvilágban mindenféle jutott belőlünk bőven erre a feladatra.”⁶

2. Ludányi András a csernátони előadásom⁷ után dedikálta nekem a kötetet – „Cseh Tibor nevében is” – a „régii barátsággal”. Utóbbi szintagma 1993 januárjára utal, amikor – útban az RMDSZ brassói kongresszusára (1993. január 15–17.) – felkeresett a *Korunk* szerkesztőségében. Pergő évek voltak azok a rendszerváltoztatást követő esztendőik: már elég sok csalódással, de még mindig felsejlő reménykedéssel. Az államtudományok amerikai professzora abban a tanévben is Fulbright-ösztöndíjjal tartózkodott Debrecenben – az akkor még Kossuth Lajos nevét viselő egyetemen –, igyekezett kihasználni a rendszerváltoztatás utáni „fantasztikus tanítási lehetőséget”, ugyanakkor nemcsak a magyarországi jelenségeket vizsgálta; ájtárt Kárpátaljára, Felvidékre, Erdélybe s a Csángóföldre is.

Akkori beszélgetésünkből az maradt számomra a legemlékezetesebb, hogy kiderült: személyesen ismerem legközelebbi harcostársát és barátját, Éltető Lajos (1938–2019) portlandi egyetemi tanárt, akivel megszervezték a postán terjesztett „blogot”, az ITT-OTT (*Egy-két magyar összehajol*) levelezési és baráti közösséget, majd 1974-ben megteremtették az amerikai Magyar Baráti Közösséget, hogy hatékonyabban építhessék a magyar jövődőt a szétszórtságban.

Erdélyi elszármazottként Éltető szintén gyermekként emigrált szüleivel. Zilahi és magyarrégényi⁸ felmenőkkel rendelkező családja 1942-ben telepedett Marosvásárhelyre, 1944. augusztus 23. után pedig Magyarországra, ahonnan 1945 márciusában Ausztriába kerültek, 1949-ig menekülttáborban éltek, onnan az Egyesült Államokba vándoroltak.

A hatvanas évek végén, amint a Ceaușescu-féle nyugati nyitás ezt lehetővé tette, az 1967/1968-as tanévre Fulbright-ösztöndíjat szerzett, hogy a Babeș-Bolyai Tudományegyetemen Orbán Balázs és Friedrich Müller munkásságával, illetve az unitáriusok történetével foglalkozhasson. Ezt követően írta meg doktori értekezését Louisiana Állami Egyetemén. (Nagyon reméltem, hogy 2014 augusztusában viszontláthatjuk egymást, de betegsége okán nem tudott eljönni Lake Hope-ra, így azt sem mondhattam el neki, hogy visszautazása után a Szekuritáté továbbra is „szemmel tartotta” azokat, akik Kolozsváron fel-felűntek körülötte.)

Az *Amerikai életutam*⁹ bemutatásával kezdtük a Trianon és a külhoni magyarság irodalmát számba vevő konferenciát Badacsonytomajban.¹⁰ Ott tudom meg, hogy András nagyanyja (Prileszki Pálné Balázs Vilma) Dél-Erdélyben, Borbátvízen született (Hátszegtől délre, Petroszény irányában), és ott halt meg gyermekszülésben. Árván maradt kislánya (Erzsébet) és kislánya (Pál) apjukkal a román betörésig ott éltek, de a háború után édesapjukkal Szentesre kerültek, a magyar Alföldre. Nagyanyjuk sírját itt látogatták bátyjával együtt. Hogy felkereshették, az báró Atzél Endrének (1937–2005), a csángók Bandi bácsijának köszönhető, aki kétévenként zarándoklatot vezetett Moldvába vagy Erdélybe. Amikor csak lehetett, útba ejtették Torockót, Borbátvizet, Dévát, Kolozsvárt, Petroszényt, Marosvásárhelyt, Tordát, Nagyváradot, Székelyudvarhelyt, Csíkszeredát, Csíksomlyót, Lozsádót, Fehérvizet.

3. A Magyarország Barátai Alapítvány 2011-ben alakult meg azzal a céllal, hogy értékközpontúan tájékoztassa a nyilvánosságot a világban élő magyarokkal kapcsolatos eseményekről, tudatosítsa társadalmi, kulturális, tudományos és gazdasági eredményeiket, erősítse az óhaza és a diaszpóra közötti kapcsolatot. Az alapítvány 2017-ben könyvsorozatot indított *Visszident* címmel. Ezen a fogalmi szinten helyezi el Kovalszki Péter is az *Amerikai életutamat*.

„Ludányi András könyve azt nyújtja, amit ígér. Sőt még többet is – olvasható az *ITT-OTT 2022-es* kalendáriumában. – Hiszen Ludányi András életútja Amerikában bontakozott ki, és javarészt az amerikai magyarság kebelében zajlott le. De utolsó évtizedében ez az életút egyre inkább és jelentősebben magyar, azaz magyarországi és magyar kisebbségi keretben halad, egyféle »visszidens« környezetben...¹¹

Ludányi amerikai életútjáról és tudósi pályáról magam abban az egyetemi városhoz szereztem első észleleteimet, ahol négy évtizeden át tanított.¹² Hogy *mi-ként*, arról Cseh Tibor ezt írja:

„Adának nincs magyar lakossága. Csupán egy házasság kivétel. Ők az egyetemen tanítanak. Ludányi András az államtudományok professzora, felesége Nádas Julianna (vagy inkább Panni – barátaik százainak az *ITT-OTT* folyóirat és a Magyar Baráti Közösség köréből). Két kicsi leánykájuk, Csilla és Anikó anyanyelvi fokon beszélnek magyarul. András a kisebbségek életére és emberi jogaira specializálta magát. [...] Éles szemmel figyeli a hagyományait és nemzeti jellegüket sikeresen őrző amerikai etnikumok (örvények, görögök, zsidók) életét is.”¹³

A Reménység tavánál megtartott előadásaim után András és második felesége, Márka¹⁴ adai otthonában kötöttünk ki párommal, Irénkével.¹⁵ Akkor már tudtam, hogy Toronto és Chicago sem marad ki amerikai programunkból – Cseh Tiborról és Kányádíróról „dúsított” előadásokkal, persze, a helyi kívánalmaknak megfelelően (Márai: *Nincs más haza, csak az anyanyelv*). Torontóba „a magyar tüzet Kanadában vigyázó” *Kalejdoszkóp* főszerkesztője és kiadója, a Ceaușescu-korszakban kimenekült Dancs Rózsa író hívott meg; Chicagóba magam kíváncsi voltam, hogy „amerikás” nagyapám 1905-ös kivándorlásának színhelyén – szülőföld-szociográfiamra is gondolva – szétnézhessek. Az Északnyugat-Ohio és az Erie-tó környékét bemutató körút során természetesen megálltunk a Niagara vízesésnél, de Clevelandben nem mulasztottuk el meglátogatni Böjtös Lászlót (1931–2021), aki maga készítette reggelivel várt bennünket. A Magyar Baráti Közösség volt gondnoka, az Amerikai Magyar Koalíció kuratóriumának volt elnöke, a Magyar Köztársaság tiszteletbeli clevelandi főkonzulja 2014 augusztusában a nemzeti összetartozás törvénye kapcsán beszélt a diaszpóra fogalmáról, idézte Sütő Andrást, aki 1973. május 2-án ezt írta be vendégkönyvébe: „Egy nép határait nemcsak sorompók jelzik, hanem némelykor – mindenekelőtt – az a vérpiros vonal, mely szív-kamrákon áthúzódik, és zárul körbe kontinensek és óceánok fölött.”¹⁶

Az MBK vendégeinek Chicago mindig biztos állomást jelentett a közösségi körutaztatás, az előadások szervezése során. A hagyományt Sass Márton mérnök (1936–2015), az MBK második gondnoka alapozta meg, a mi előadásunk megszervezését MBK két vezetőségi tagjának, a Marosvásárhelyről „kikerült” Bokor Erikának és délvidéki férjének, a kisoroszi tájház (Torontál Magyar Oktatási-Művelődési és Ifjúsági Központ) építését¹⁷ kezdettől folyamatosan támogató Mogyer József mérnök szervezte meg. Az ő lakásukon gyűltünk össze estebéd idején a sok vendéget látott – udvar felé bővíthető – konyhájukban.

4. Toronto és Chicago között 837 km a földrajzi távolság, és gépkocsival 7 óra 49 perc az út. Az egyhangú útviszonyok közepette alig egy napi vezetést igényel. Ha arra gondolok, hogy augusztus 31-én tartottuk meg előadásunkat Torontóban, és szeptember 5-én délután érkezünk Bokor Erikához, inkább időutazásnak tűnik a miénk. Az is volt. Én nem fogytam ki a kérdésekből, András az emlékidézésből. Valójában akkor ismertem meg az ő amerikai és *visszident* életét, amikor még fogalmam sem volt arról, hogy könyvet készül írni róla. Amikor a *Korunk* szerkesztőségében találkoztunk, hamar tisztába jöttem azzal, hogy a nemcsak elméleti szinten foglalkozik kisebbségi létviszonyokkal. (Délvidéki, erdélyi, kárpátaljai és moldvai tanulmányi „leletfelvételeiről” a kötetben bőven olvashattam.) Ezen az „időutazáson” tudatosodott bennem, hogy az amerikai politikai élet egyik aktív tényezője ül a kormány mellett.

Zuhanórepülés cserkészkötélen

■ A Trianon utáni külhoni magyarság irodalmát tárgyaló 3. badacsonyi konferencián¹⁸ ajándékozott meg Ludányi András amerikai életútjáról írt izgalmas kötetével.¹⁹ Azt követően, hogy a konferencia hallgatóságának válaszolt a Kolozsvárról elszármazott Moritz László kérdéseire, aki három évtizedig dolgozott Svédországban, és most maga is a visszidensek sorsát éli. Az ő affinitása tette rendhagyóvá a konferencia első könyvbemutatóját.

Moritz tizenegy kérdést fogalmazott meg, ezekből ragadok ki hármat.

1. Tizenévesen már aktívan részt vettél az 1956-os forradalmat támogató és az amerikai kétkulacsos politikát elítélő tüntetésekből New Yorkban...

Új hazánk egy választási kampány közepében volt, és mind Eisenhower, mint Stevenson megpróbálta kerülni az amerikai felelősség kérdését. Mi, amerikai magyarok azonban nem tehetjük ezt, hiszen barátaink, rokonaink élete forgott kockán. Kivonultunk a New York utcáira, az ENSZ elé, és a Szovjetunió ENSZ nagykövetsége elé, és azt követeltük, hogy tegyenek lépéseket a vérontás megállítására. Az elkövetkezendő két hét során részt vettünk minden olyan utcai demonstrációban, ahol csak rá tudtuk irányítani a média figyelmét a magyarkérdésre. Jól emlékszem, a Madison Square Garden előtti tüntetésre, ahol a republikánusok akkor tartották végső nagy kampányeseményeiket Eisenhower újráválasztása érdekében. Táblákat tartottunk, amelyeken ez állt: „Freedom for Hungary!” (Szabadságot Magyarországnak!).²⁰

2. 1959-ben tiltakozásképpen egyéni akciót hajtottál végre a New York-i Coliseumnál...

Az egész világra kiterjedő „kommunista összeesküvéssel” szemben egyéb kisebb szabotázsakciók megerősítették azt a meggyőződésemet, hogy képes vagyok harcolni a népem elnyomás alatt tartó gazemberek ellen. 1959-ben aztán egy nagy lehetőség kínálkozott számomra. Az enyhülés, a Szovjetunió irányába történő nyitás keretében az Egyesült Államok és a Szovjetunió megegyezett, hogy kiállítás tartanak egymásnak egymásnál. A moszkvai kiállítás Richard Nixon és

Nyikita Hruscsov „konyhai vitája” révén vált híressé. A szovjetek viszont kiállítá-sukat a vadonatúj New York Coliseumban tervezték megtartani a Columbus Circle-re nyíló kiállítóközpontban. Ez lett az orosz medvével való közvetlen konfrontáció helyszíne. [...] A tetőre feljutni könnyű volt. Egyszerűen vettem egy jegyet a földszinten felállított szovjet kiállításra. Miután bejutottam, csak sétálgattam, és igyekeztem úgy festeni, mint a látogatók egyike, akit nagyon érdekel a szovjet társadalom, mezőgazdaság és technológia. Késő délután volt, amikor bementem, tehát nem kellett sokáig várnom záróráig. Amikor elkezdték kifele terelni az embereket a teremből, én egyszerűen elbújtam az egyik kiállítási panno mögött, amíg minden elcsendesedett, és a bejáratot bezárták. Akkor aztán a hátsó ajtóhozhoz mentem, ahol az alkalmazottakat láttam ki-be járni, és ott megkerestem a tetőre vezető lépcsőt. [...]

Miután nem sikerült levágnom a zászlót, levettem az ingemet, és elkezdtem letekerni a törzsem köré csavart ejtőernyős kötelet. Az épület hátsó részének tetején álltam, és lenéztem a sötét udvarba, ahova le kellett ereszkednem. Odaerősítettem a kötelet az egyik szervezeti kürtőhöz, amelyik közel volt a tető széléhez, és a másik végét hozzákötöttem a cserkészövemhez. Azután anélkül, hogy újra lenéztem volna, leeresztettem a kötelet a sötétségbe, aztán átmentem a falon, átvettem a falon a jobb lábamat. Innen már nem volt visszaút, a súlyom átlendített a mellvéd fölött. [...]

Később a rendőröknek azt válaszoltam, hogy magyar vagyok, és csupán három évvel ezelőtt azok, akik most ezt a kiállítást rendezték, lemészárolták a népemet Budapest utcáin. Igazán azt szerettem volna, hogy tudják, nem mindenki felejtette el brutalitásukat. De elszámítottam magam, nem tudatosítottam, csak amikor már késő volt, hogy a négy emelet hosszú zászló nem kötelekkel, hanem csavarokkal és fémhuzalokkal lesz a tetőhöz erősítve. A kötelet el tudtam volna vágni a zsebkéssel és a borotvapengékkel, de a huzalok és a csavarok szilárdan tartották a zászlót még négyórányi fáradhatatlan próbálkozásom után is. Csak a kezeim szenvedtek. A zászló változatlanul a helyén maradt akkor is, amikor az első nap-sugarak a hajnal eljöttét jelezték. [...]

Idealista és romantikus önképem durva ébresztőt kapott ősszel. A kötél égő és sajnó emléke és a kórházi ágyhoz kötöttség, annak megalázó mivoltával együtt, hogy a nővérekre kellett hagyatkoznom alapvető testi funkcionális működések kapcsán, ráébredtetek, hogy nem vagyok egy Schwarzenegger. Sorsom ezt követő alakulása és az amerikai jogrendszerrel kapcsolatos tapasztalataim szintén segítettek arra a végső következtetésre jutni, hogy a másik út nagyobb eséllyel kecsegtet a túlélésre mind rövid távon, mind pedig hosszú távon. Így hát ebben a kritikus helyzetben a kötél egyik strómája az egyetemi karrier felé irányított.²¹

3. Az emberi jogok érdekében léptél fel számos esetben. A magyarságellenes Ceaușescu-diktatúra retorzióival szemben éppúgy, mint a vietami háború ellen. Több esetben tárgyaltál a különböző adminisztrációk fontos tisztségviselőivel...

Fontos volt az a fejlemény, amely rávezetett arra, hogy megszervezzem a saját konferenciáimat. Ennek katalizátora egy történelmi konferencia volt a Kent Állami Egyetemen (KSU), amely az intézmény kutatói, valamint a romániai tudósok közös szervezésében jött létre a Románia Erdéllyel való 1918-ban történő egyesülésének 60. évfordulója alkalmából. Amikor már tudomásomra jutott a közelgő konferencia híre, azonnal segítettem megszervezni egy tüntetést a Kent Állami Egyetem területén a rendezvény ellen tiltakozásul, mert az akármilyen volt, csak nem tudományos. Legfőbb célja annak propagálása és legitimálása volt, hogy Erdély Romániáé. [...]

A Kent Állami Egyetemen zajló történések mindig nagy nyilvánosságot kaptak azóta, hogy a nemzeti gárda az egyetem területén a vietnami háború elleni tüntetők közé lőtt. Ezért az egyetem vezetése nagyon érzékeny volt a nyilvánosság nyo-

mására, és szabad kezet kaptam a mi ellenkonferenciánk központi témájának meghatározására és a meghívandók névsorának összeállítására. Ezzel a felelősséggel a vállamon igyekeztem annyi nagynevű szakértőt megszólítani, ahányat csak tudtam. Szerencsére sokan hajlandók voltak előadóként részt venni a konferencián. Köztük olyan ismert tudósok is, mint Kertész István a Notre Dame Egyetemről, Deák István a Columbia Egyetemről és Joseph Held a Rutgers Egyetemről. Ezeket a nagy neveket olyan ifjú kutatókkal egészítettem ki, akiknek a munkájáról már hallott a szakma, köztük Louis Éltető, Stephen B. Vardy, Peter Pastor, László Domonkos és jómagam. Az egyes panelek vitavezetői szerepét főként a KSU professzora-ira bíztuk, felkért hozzászólóknak pedig olyan embereket sikerült elhozunk, mint Karl Roider és Gerard J. Bobango. A konferencia nagy siker volt, és az ott elhangzott előadások '83-ban végül könyv formájában is megjelentek Cadzow, Éltető és jómagam szerkesztésével, *Transylvania: The Roots of Ethnic Conflict* címmel a KSU Press gondozása volt.

Számomra a KSU-konferencia vízvázalató, remény volt, mert azt demonstrálta, hogy sovány költségvetésből is lehet jelentős eredményeket szervezni. Továbbá, hogy ezek a konferenciák publikálható eredményhez vezetnek, amelyek a jövő generációk rendelkezésére állnak majd a könyvtárak polcain vagy a Kelet-Közép-Európával foglalkozó kurzusok tárgyaiba beépített anyagokként. Ezenkívül ennek a rendezvénynek köszönhetően olyan egyetemi hálózatot építettem ki, amely későbbi hasonló tevékenységek során is rendelkezésemre állt.²²

A visszailleszkedés távlatai

■ Kovalszki Péter, aki 2021-től másodjára vette vállára az MBK gondnoki terheit, úgy látja, hogy Ludányi András életpályája kiteljesedett mind az amerikai magyarság közösségében végzett önzetlen munkálkodásában, mind „visszidensi” tevékenységében. Moritz László is az összmagyarság figyelmébe ajánlotta a nyugati gondolkodásmóddal felvértezett tudós figyelmeztető kritikáit.

A közelünkben dúló háború „árnyékában” nem lehet megrendülés nélkül olvasni, amit a vírusjárvány fogságában üzenetként megfogalmaz:

„A Covid-19 véget vetett amerikai utazásomnak. Ez nem azt jelenti, hogy amerikai életem is véget ért, hiszen mindkét lányom, három unokám, a fivérem, a nővérem és az ő családjuk, első feleségem és számtalan barátom él szerte az Egyesült Államokban. Ez a vírus azonban bizonytalanná teszi terveinket és az egész életünket az Atlanti-óceán mindkét partján. [...] A múltunkról való elmélkedés arra készítetett, hogy még egyszer végiggondoljam a demokrácia esélyeit mindkét említett környezetben. Az igazság az, hogy az amerikai szuperhatalom esetében jelenleg borúsabbnak látom ezeket a kilátásokat, mint Magyarországon, ebben az Indiana-méretű közép-európai államban. Hogy miért? Mert ma Magyarországnak van egy népszerű vezetője, aki világos vízióval rendelkezik, valamint megfelelő szervezőkészséggel ahhoz, hogy mozgósítsa és vezesse népét sorsának irányításában más kelet-közép-európai országokkal – elsősorban a V-4-ekkel – összefogva. Az Egyesült Államok politikai rendszerét azonban destabilizálja mind Trump elnök megosztó vezetői modora, mind a Covid-19 rombolása, és az ebből fakadó gazdasági problémák és faji alapú konfrontációk, amelyeket a Black Lives Matter és az Antifa aktivistái váltottak ki.”²³

■ JEGYZETEK

1. Lásd: Iochom András: *Cseh Tibor hazatért*. Háromszék 2014. júl. 22.
2. Uo.
3. Cseh Gábor Anna: *Emlékeim, életem...* Newtown, Connecticut, USA, 2018. 136.
4. Dimény-Haszmann Orsolya a Haszmann Pál Közművelődési Egyesület elnöke, a Csernátóni Füzetek című időszakos kiadvány főszerkesztője, aki 2019-ben a Babeş-

- Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Tanulmányok doktori iskolája keretében védte meg doktori dolgozatát, amelynek témája a csernátoni Haszmann Pál Múzeum története.
5. Lásd Dimény-Haszmann Orsolya: *A Cseh Tibor Emlékkönyvtár története*. Állományépités, dedikációk, kapcsolatháló. A dolgozat a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskolájának 2018. április 21-i diákkonferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata.
6. Cseh Gábor Anna: *Emlékeim, életem...* 137–138.
7. Cseke Péter: *Csernátontól a Reménység taváig*. Cseh Tibor szellemi hagyatéka. Korunk 2014. 10. 67–71.
8. Önálló község volt 1926-ig, akkor Szászrégenhez csatolták. Maros megyében található.
9. Ludányi András: *Amerikai életutam*. A második világháborútól a huszonegyedik századig. Méry Ratio – Pro Minoritate Alapítvány, Bp., 2020.
10. *Határtalan magyar irodalom – 3*. Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Magyar Napló Kiadó irodalmi konferenciája. 2021. szeptember 23–25. Badacsony, 2021. szeptember 23–25.
11. Kovalszki Péter: *Ludányi András: Amerikai életútam*. In: *Itt-Ott Kalendárium 2022*. 236–242.
12. Ada az Ohio Northern University otthona. A magánegyetemen öt főiskola működik: művészeti és tudományi, üzleti-adminisztrációs, mérnöki, gyógyszerészeti és jogi.
13. Cseh Tibor: i. m. 431.
14. Márka családtörténetét lásd in: Ludányi András: i. m. 128–130.
15. Lásd Ludányi András: *Csekéné Kolcsár Irén (1946–2019)*. In: *Itt-Ott Kalendárium 2020*. 216
16. Lásd Bójtós László: *Diaszpóra*. In: *Itt-Ott Kalendárium 2015*. 118–126.
17. Lásd *Vajdaság tegnap, ma és holnap*. Kerekasztal-beszélgetés. In: *Itt-Ott Kalendárium 2014*. 100–110.
18. *Határtalan magyar irodalom – 3*.
19. Ludányi András: *Amerikai életutam*. A második világháborútól a huszonegyedik századig. Méry Ratio – Pro Minoritate Alapítvány, Bp., 2020.
20. Ludányi András: i. m. 33–34.
21. Uő: i. m. 40–44.
22. Uő: i. m. 116–117.
23. Uő: i. m. 182–183.

